

НАЗМУЧУКЪЛА,
ЖЫРЧЫКЪЛА,
САНАУЛА, ТИЛБУРГУЧЛА,
ЖОМАКЪЛА

Жыйышдыргъан –
Хаджиланы Танзиля

НАЛЬЧИК • ЭЛЬБРУС • 2001

Ч Чуу, чуу, чуу ала: Стихи, песенки, считалки, скороговорки, сказки / Составитель Т. М. Хаджиева. – Нальчик: Эльбрус, 2001. – 36 с.

ISBN № 5-7680-1643-0

В книжку вошли стихи и песенки о природе и животных, считалки, скороговорки, сказки из богатого детского фольклора карачаевцев и балкарцев. Издание будет одинаково интересно и полезно детям дошкольного и младшего школьного возраста, их родителям и воспитателям.

Ч $\frac{4803100400-060}{M 125(03)-2001}$ 2001

ISBN 5-7680-1643-0

© Хаджиланы Т. М. Жыйышдырылгъаны, 2001

НАЗМУЧУКЪЛА,
ЖЫРЧЫКЪЛА,
САНАУЛА,
ТИЛБУРГУЧЛА

ТАЙЧЫКЪ

Бийик тауда жашайма,
Арпа, бичен ашайма,
Арба, чана тартама,
Ары-бери жортама.

***

Уммочукъла келелле,
Жанаришден келелле,
Желинлерин толтуруп,
Къаймакъ, сютле берелле.

***

- Парий, нек юресе?
- Бёрюлени къоркъутама.
- Парий, къуйругъунгу нек къысханса?
- Бёрюледен къоркъама.

***

Ит юреди,
Къонакъ келеди.
Къонакъгъа къой сойдукъ,
Ашадыкъ, тойдукъ.
Энтта къонакъ келир,
Манга илляула берир.

ЖЮУ, ЖЮУ, ЖЮУ АЛА

Жюу, жюу, жюу ала,
Эки чычхан суу ала,
Ынна боза бишире,
Аппа кийик тюшюре,
Босагъадан абына,
Сакъалчыгъы къабына,
Дыгъы-дыгъы-дыгъы-дыгъы этейим,
Сени бирчик тепсетейим.

***

Тарта-соза, муну жашла оза,
Тарта-соза, муну къызла оза,
Тарта-соза, барысын да бу оза.

***

Сууукъ, сууукъ, не сууукъ,
Базар бизге не жууукъ.
Эки сомгъа – бир тауукъ.
Андан бизге не зауукъ?

***

Мияу, мияу, мияу келе,
Тырнакъларын ачып келе,
Мени ариу жашчыгъым,
Тырнакъладан къачып келе.
Дыгъы-дыгъы, дыгъы этейим,
Сени мияу бла тепсетейим.

***

Киштик, киштик,
Мыйыгында юч тюк.
Ючюсюн да юздюнг,
Тоханадан тюшдюнг.

***

Бир, эки, юч, төрт, беш,
Бар да, бузну сен теш.
Тешмесенг а – кетебиз,
Сенсиз оюн этебиз.

***

Бирден билеу
Экиден эгеу,
Ючден ючгюл,
Төртден төммек,
Бешден бешик,
Алтыдан ашыкъ,
Жетиден къашыкъ,
Сегизден сенек,
Тогъуздан токъмакъ,
Ондан оймакъ,
Буздан таймакъ.
Къачыу, тутуу,
Сен – къач, мен – къуу.

***

Нарт-гурт!
Нарт-гурт!
Мында болгъан,
Бери чыкъ,
Рамазанны ур да жыкъ!

УЛАКЪЧЫКЪ

Сакъалчыгъым узунчукъ,
Башымда уа мюйюзчюк,
Талачыкъда ойнайма,
Татлы кырдык отлайма.

***

Мен текеме, текеме,
Аш бермесенг – кетеме,
Кёкге чыкъгъан къоянма,
Кёк кырдыкдан тояма.

СУУ ЧЕЛЕК, СУУ ЧЕЛЕК

Суу челек, суу челек,
Сууну ичинде гёбелек,
Гёбелекни тутайыкъ,
Жашил хансха атайыкъ.

САБИЙЛЕНИ КЪАРЫЛГЪАЧ УЯ ЭТГЕН ЗАМАНДА АЙТЫУЧУ СЁЗЛЕРИ

Атам, анам къошха кетгендиле,
Къарылгъач уя бол да къал!
Алай болургъа суймей эсенг,
Чыпчыкъ уя бол да къал!

ЧЁП, БАЛА

Чёп, бала,
Чёп, бала,
Таугъа бара,
Таудан келе,
Тикден кетди Казбек,
Дыгъы-дыгъы-дыгъы.

Тыпыр-тыпыр-тыпыр! Шайтанчыкъла къачдыла
Дюнг-дюнг-дюнг! Эмегенле сюрдюле.
Хау-хау-хау! Итчикле да юрдюле.
Къыл-къыл-къыл! Къоянчыкъла кюлдюле.

МАМУРАШЧЫКЪ

Мен мамурашчыкъма,
Гитче мамурашчыкъма.

Мамудан да къоркъмайма,
Маймудан да къоркъмайма.

Кишиудан да къоркъмайма,
Кишиден да къоркъмайма.

Чегетледе жашайма,
Наныкъ, кертме ашайма.

Тереклеге минеме,
Сора энше тюшеме.

Бёрюле менден къоркъа,
Тюлкюле менден къоркъа.

Бёрю манга зат этмез,
Къоркъуп, къатыма келмез.

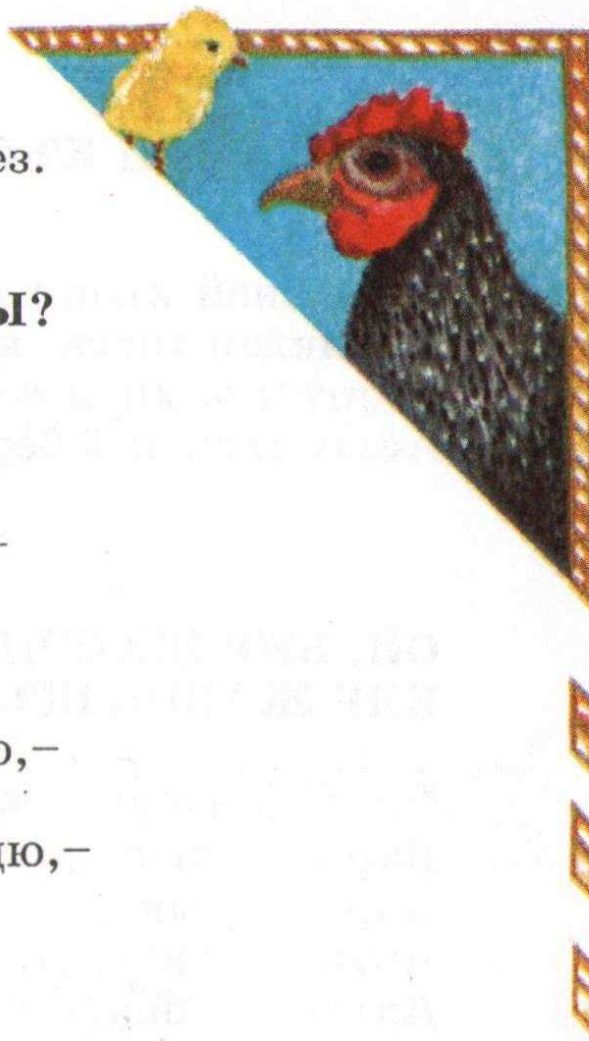
БУ КИМНИ КЪАКЪЫШЫ?

Бу кимни къакъышы?
Аттяны къакъышы!
Аттяныкъы да туююдю,—
Анныны къакъышы!
Анныны да туююдю,—
Зариятны къакъышы!
Зариятныкъы да туююдю,—
Рамазанны къакъышы!
Рамазанныкъы да туююдю,—
Солтанны къакъышы!

ТАУУКЪЛА

— Къанкъылдагъан тауукъла,
Не тапдыгъыз?
— Гаккыла!
— Не этдигиз?
— Сатдыкъ!
— Не алдыгъыз?
— Баппу!
— Не болду да?
— Къапдыкъ.

Раппай улу Мухаммет,
Сыртха чыкъ да, хахай эт,
Гоппан бла суучукъ ал,
Тауукълагъа ашчыкъ сал,
Эшиклерин тапчыкъ ач,
Балалагъа туючюк чач.

ХОШТАНАЙ КЪОШХА КЕТГЕНДИ

Хоштанай къошха кетгенди,
Айрандан тойса, келликди.
Манга къамичи сапха
Айыу тырнакъ берликди ¹.

ОЙ, БИР ЖАШЧЫКЪ, БИР ЖАШЧЫКЪ...

Ой, бир жашчыкъ, бир жашчыкъ,
Бир жашчыкъда бир башчыкъ:
Бир башчыкъда – тёпечик,
Арты – чунгур желкечик.
Аллы – сыйдам тулучукъ,
Кеси – ата улчукъ.
Ариу, къап-къарачашчыкъ –
Жашчыкъ – бизге къууаншчыкъ!
Туруп тургъан мангылай –
Айтханынгы ангылай.
Битип тургъан къашчыкъла –
Ёссюн быллай жашчыкъла.
Кёре тургъан кёзчюкле,
Жашчыкъ айтады сёзчюкле.

Эшитген къулакъчыкъла –
Хар шыхыртха сакъчыкъла.
Солуй тургъан бурунчукъ,

Жашчыкъ–алтын журунчукъ,
Айта тургъан ауузчукъ
Этед ариу тауушчукъ.
Ауузчукъда тишчикле.
Жашчыкъ этеди ишчикле.

¹ Айыу тырнакъ – терекни аты

ГЫЛЛУЧА

Аппадан да сен оздунг,
Ыннадан да сен оздунг,
Таулагъа да сен жетдинг,
Къанатлылагъа да жетдинг,
Чынгыл бузладан да сен ётдюнг,
Оппа-оппа, уч бийикге!
Оппа-оппа, уч узакъгъа!

***

Къакъ-къакъ, къаргъала,
Къамиш тюбю жоргъала,
Баргъан сууда балыкъла,
Кюн баурда жылкыыла.
– Бу кимни жылкыысыды?
– Къарабийни жылкыысыды.
– Къарабий къайры кетгенди?
– Къарамургъа кетгенди.
– Къачан, къачан келликди?
– Жылкыысы чыкъса, келликди.
– Бизге не зат берликди?
– Бирер жоргъа берликди!
«Чарсха чапдыр», – дерикди!
Чарсха чапхан – ёч алады,
Кечге къалгъан – тил къабады.

***

Сюлемен, Сюлемен,
Ханны кызын тилеген.
Тилейсе да, бермейди,
Ит кирик да кермейди...

***

Талада таналы марал,
Чыгъанада балалы къоян.

***

– Сен кимни жашыса?
– Миякъулну жашыма.
– Миякъул а къайдады?
– Жар тубюнде жатады,
Ушкок алып атады,
Тюлкюлени къууады,
Бёрюлени къырады.

***

Тотурбий Таубийге
Томуроуланы томуроуларгъа берди.
Таубий Тотурбийге
Томуроуланы томуроулап берди.

***

Рамазан – сыра къазан,
Кёрпе кийген, аякъ бюкген.
Темир тёшде отун жаргъан,
«Тохта!» – десенг, жортуп баргъан.
Жилтин кёзлю, къалын къашлы,
Тургъан юйю – гетен башлы.
Къужур сёзлю,
Къужур халлы,
Миңген аты – агъач наллы.
Ичген сууу – тузлу шаудан,
Жатхан жери – мырды къаудан.

***

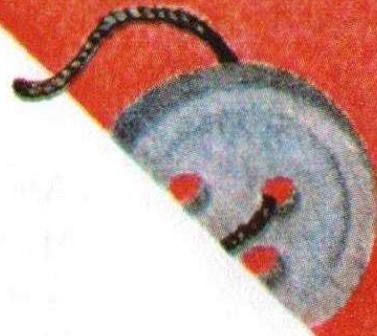
Топай, Топай, тон эки,
Тюймелеринг онеки.
Санадым да – бири жокъ,
Топайымы усу жокъ.

***

Уммола келелле.
– Къайдан, къайдан келелле?
– Къара тешден келелле.
– Къара тешню неси бар?
– Къарты-къурту, кеси бар.
Юсюнде къатхан тону бар.
Уллу, кючлю къолу бар,
Адам кирмез жолу бар,
Отоуунда тою бар,
Халжарында къою бар,
Инжи тизер къызы бар,
Къабан атар жашы бар,
Отха асхан чоюну,
Кюлде болур оюну.

***

Ой уллу къуш, уллу къуш,
Кел да, манга тешек эт,
Къыртчыгъадан эшек эт,
Таш тийсин бутунга,
Улуй баргъын журтунга.
Къанынг-къунунгу къазаннга,
Къарын богъунг – шауданнга.
– Шауданчыкъдан не чыгъар?
– Къары-къары бёз чыгъар.
– Акъыллынгдан не чыгъар?
– Сабыр-сабыр сёз чыгъар.

АТТЯ КЕЛЕ...

Аття келе –
Чауук-чауук,
Ання келе –
Чауук-чауук,
Даут келе –
Чауук-чауук,
Ахмат келе –
Чауук-чауук...

***

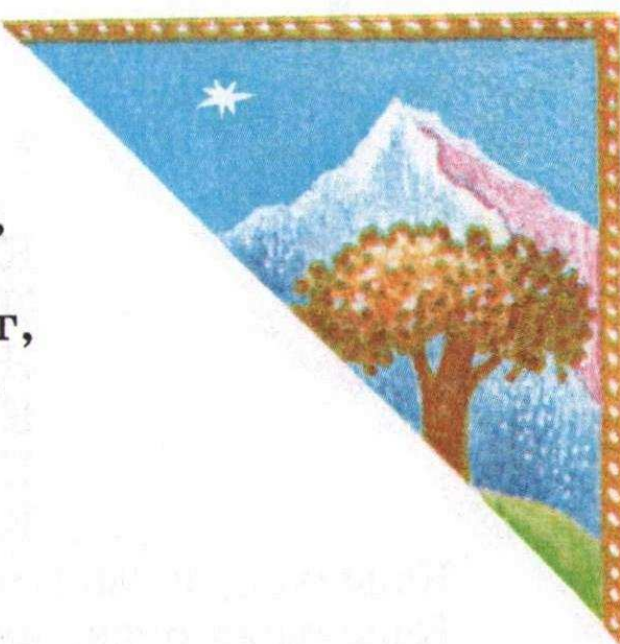
Азаматгерий – мени хан атлым, хей,
Азаматгерий – мени къанатлым, хей.
Хан атлымы аты – сары атды, хей.
Арбазында алтын терек орнатды, хей.
Тюп тамырын Ташлы-сыртдан къаратды, хей.
Баш чопалына жулдузланы санатды, хей.
Чапырагъы къарыш-къарыш бола эди да, хей,
Салкъынында жюз минг атлы солуед да, хей.
Азаматгерий да – хан къушум, хей!
Ой, къуюп къойгъан алтынды, хей,
Элни жарытхан жарыкъды, хей.

***

Алтынлы ушкокга бау салгъан жашым,
Буула ёлтюрюп, юйюне баргъан жашым.
Марагъанын жазмагъан жашым,
Ай жолоучулукъда талмагъан жашым.
Жыйынлада сабыр сёзлю жашым,
Жылкъы ызында жютю кёзлю жашым,
Эмилик атха жер салгъан жашым,
Атагъа-анагъа нюр жаннган жашым.

***

Жижи, жижи, жижинау,
Санга этдим тартма бау.
Аны, тартып, сен юздюнг,
Кёнчегинги тюшюрдюнг.
Жёнгерлеринг кюлдюле,
Санга жырчыкъ этдиле.
Манга жиляп келгенсе,
Ишлеримден бёлгенсе.

***

Омар уугъа чыкъгъанды,
Ол жугъутур жыкъгъанды.
Аркъасына кётюрдю.
Ыннасына келтирди.

***

Тахир, Тахир, Тахир балам,
Тар ичинде журлай баргъан.
Къолда жатхан къоян атхан,
Текелеге окъ санатхан.
Теке сойгъан, гыбыт этген,
Хан къонакъгъа къалыт этген,
Атхан журу къачып кетген.

***

Буула ёлтюрген балам,
Сыртына кётюрюп,
Юйге келтирген балам.
Кийик аякълы,
Темир таякълы балам.
Кёрпеленип олтургъан,
Тохананы толтургъан балам.

***

КЪЫЗЫМ, КЪЫЗЫМ, КЪЫЗ ТАНА,
ЖЮРЮЙ ЭДИ ЖЮЗ ТАНА,
ЖЮЗЮСЮ ДА АКЪ ТАНА,
КЪЫЗЫМ КЕЛЕ, МАХТАНА.
КЪЫЗЫМ, КЪЫЗЫМ, КЪЫЗ ТАНА,
КЪЫЗЫМА КЕЛИР ЖЮЗ ТАНА.

КЪЫЗЫМ, КЪЫЗЫМ, КЪЫЗ ДАРИЙ,
КЪЫЗЫМА БУЗАРМА ЖЮЗ ДАРИЙ.
ЖЮЗЮСЮ ДА – КЪАНАЗИР,
БЕЛГИ АТЫ – АКЪ АЖИР.
КЪЫЗЫМ, КЪЫЗЫМ, КЪЫЗ ДАРИЙ,
КЪЫЗЫМА БУЗАРМА ЖЮЗ ДАРИЙ.

***

ОМАРЧЫГЪЫМЫ МИННГЕН АТЫ ЖОРГЪАДЫ.
ЖОРГЪАДАН ЁТЮП – ЖЮРЮШДЮ,
АШАГЪАНЫ КЪУП-КЪУРУ ПИРИНЧДИ.
ТАКЪГЪАН САУУТЛАРЫ КЪУРУ БОЛАТДЫ,
АМАНЛАНЫ КЁЗКЁРМЕЗГЕ КЪОРАТДЫ.
ЗЫНГЫР-МЫНГЫР ОМАРЧЫГЪЫМЫ НОХТАСЫ,
АРБАЗЫНГДА АЛТЫН ТЕРЕК ОРНАЛСЫН.
ЧАПЫРАГЪЫ АРИШ-ЧАРИШ БОЛАДЫ,
САЛКЪЫНЫНДА ЖЮЗ МИНГ АТЛЫ КЪОНАДЫ.

КИШИУЧУКЪ

ГИТЧЕ АРИУ КИШИУСА,
ЧЫЧХАНЛАГЪА КЮЧЛЮСЕ.
АППА БЛА ЖАТАСА,
КЪУШ ТЁШЕКГЕ БАТАСА.
АРИУ АШНЫ СЮЕСЕ,
БЕРМЕСЕЛЕ – ТИЕСЕ.

Кишиу, кишиу, кишиучукъ,
Ынна береди сютчюк.
Сууукъгъа бир да чыкъмайса,
Кишиден да буюкъмайса.
Эркелейсе хар кимге,
Сыйлы къонакъса юйге.
Бетчигинги жууаса,
Чычханланы къууаса.

***

– Кишиу, кишиу!
– Мяу, мяу!
– Ачмы болдунг?
– Хау, хау!
– Не ашайса?
– Жау, жау!
– Жатаса, мурулдай,
Жукълайса, хурулдай.
Чычханланы къоймайса,
Этлеринден тоймайса.

ЭКИ ШУЁХ

Эки шуёх бар элле,
Кишиу бла аппа элле.
Экиси да тапчанда,
Турмай, бирге жатханла.
Аппа жукълайды, хурулдап

Кишиучугъ'а – мурулдап.
Аппа турса, уянып,
Кишиучугъ'а, къууанып,
Белчигин ёрге кётюреди,
Кёзчюклерин аппагъа жетдиреди.
Аппа да, аны эслеп,
Къалмасын деп ёпкелеп:
– Кишиу, кишиу, харип,
Нек уяндынг, турмай жатып?
Болурса, дейме, ач,
Хайдачы, алай эсе, къач.
Туруп, азыкъ берейим,
Андан сора кёрейим
Секирип ойнагъанынгы,
Жеримде мени къоймагъанынгы.
Исхакъчыкъ бираз ёсгенлей,
Бешикден манга кёчгенлей,
Экигиз нёгер болурсуз.
Мен а биягъы тапчандан
Сизге къууанып къарарма,
Акъ сакъалымы тарарма.

***

Мен кишиума, кишиума,
Темир таракъ тишлиме.
Гумуланы ачама,
Чычханланы чачама,
Къаймакъ алып къачама.

***

Кюлтыпыс-кюлде жатхан,
Буштосу бла жукълагъан,
Кюнюн кюлде батдыргъан,
Кюлден ёрге турмагъан,
Суу къуйсанг да, къопмагъан.
Бек суйгени от жагъады,
Отдан кетип болмайды,
Юйде азыкъ къоймайды.
Жолгъа чыкъса-терк-терк тохтар,
Баргъан жеринде жукълар.

ЭРТТЕ БИРЕУ БАР ЭДИ

Эртте биреу бар эди,
Темир тиреу бар эди,
Таш тегене бар эди,
Агъач элек бар эди,
Къумурсханы къой этип,
Къумгъа жайгъан бар эди.
Сенгирчкени ат этип,
Сыртха чыкъгъан бар эди.
Къарт анасын жаш этип,
Тойгъа элтген бар эди.
Къарт атасын жаш этип,
Къатын алгъан бар эди.

Къара сууну къайнатып,
Къаймакъ алгъан бар эди
Ёлген атны сау этип,
Чаришге чапхан бар эди.

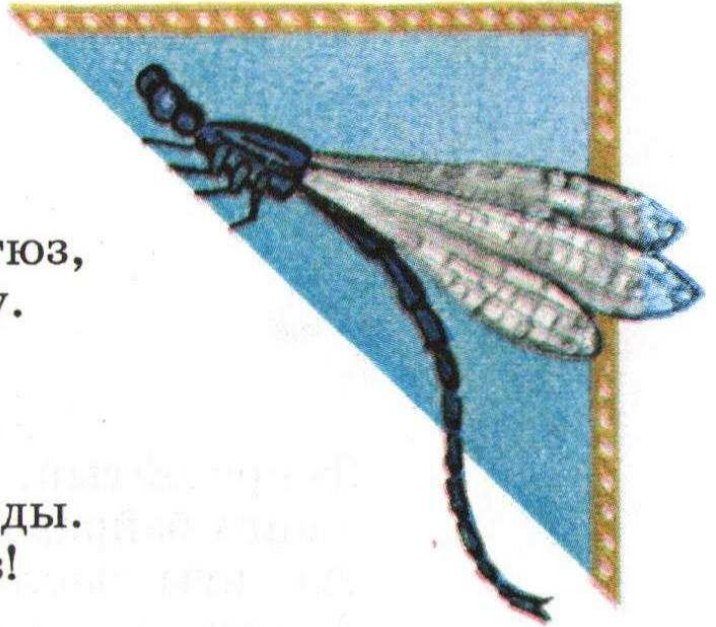
БАРА-БАРА, ЖЮН ТАПДЫМ...

Бара-бара, жюн тапдым,
Жюн ичинде таракъ тапдым,
Таракъны аммагъа бердим,
Амма манга баппу берди.
Баппуну итге бердим,
Ит манга кючюк берди.
Кючюкню къойчугъа бердим,
Къойчу манга къозу берди.
Къозуну къонакъгъа сойдум,
Къонакъ манга къамичи берди,
Къамичини жерге урдум,
Жер манга жемиш берди.
Жемишни уммогъа бердим,
Уммо манга сютта берди.
Сюттаны тапкагъа салдым.
Ары жанындан бир мияу,
Бери жанындан бир мияу –
Хап-хуп делле да,
Ичдиле да кетдиле.

* * *

О, дуркъу, дуркъу,
Дуркъу ичинде къуба ёгюз,
Тура турду да, тас болду.
Бу урлады,
Бу кесди,
Бу биширди,
Бу барды да, кесине айтды.
Тюйюгюз аны, тюйюгюз!

* * *

Бир къолума чыракъ алдым,
Бир къолума бичакъ алдым.
Итни, къушну къоруй кетдим,
Шакъманлагъа солуй жетдим.
Шакъманланы Бийсолтан,
Кёрпе тонунгу кий, Солтан,
Жагъалагъа барайыкъ,
Жагъа тюплени сакълайыкъ,
Къабыргъала къакълайыкъ.

БЁРЮ, БЁРЮ...

Бёрю, бёрю, бёрючюк,
Тейриханлы бёрючюк,
Азыуларынг – хыйначыгъа,
Тырнакъларынг – бёлляучугъа,
Тейри – кёкде, Дауле – жерде,
Ойра-ойра-ой, Чоппа,
Ой, Элия, ой, Чоппа!
Тейри берлик шат бёрю,
Тейри берлик там бёрю,

Улагъыбыз – санга,
Тырнакъларынг – манга...
Тейри битик, баш битик,
Бөрю тамал кёп битик,
Туугъаныбыз ал битик,
Ёлгенибиз арт битик...
Тейри берген шат бөрю,

Тейри айтып, ойра-ой, ийдик,
Санга байракъ салгъанбыз,
Атынгы сынлагъанбыз,
Улакъ этни къоймадынг,
Буу тамгъаны алмадынг,
Ой, Элия, ой, Чоппа,
Буу тамгъаны алмадынг!

БУУ

«Мюйюзлерим – къурукъла,
Аякъларым – чыбыкъла.
Мюйюзлериме къарасам –
Ала ариу, субай-субай,
Аякъларыма къарасам –
Эки кёзюм бирча жилий», –
Дегенди буу.
Бир жол
Бу итледен къачхан эди,
Тюзде ол итлени озгъан эди.
Буу, агъачда къачып бара,
Аякълары жанын сакълай эдиле,
Эки мюйюзю уа
Агъачда барыргъа чырмай эдиле.
Сора буу, бара-бара,
Къалын чырпыда тутулду.
Итле къаршылап чапханда,
Мюйюзлерин атып, къутулду.

ЧУУ, ЧУУ, ЧУУ АЛА

Чуу, чуу, чуу ала,
Эки чычхан суу ала,
Ынна боза бишире,
Жашчыкъ отдан тюшюре.

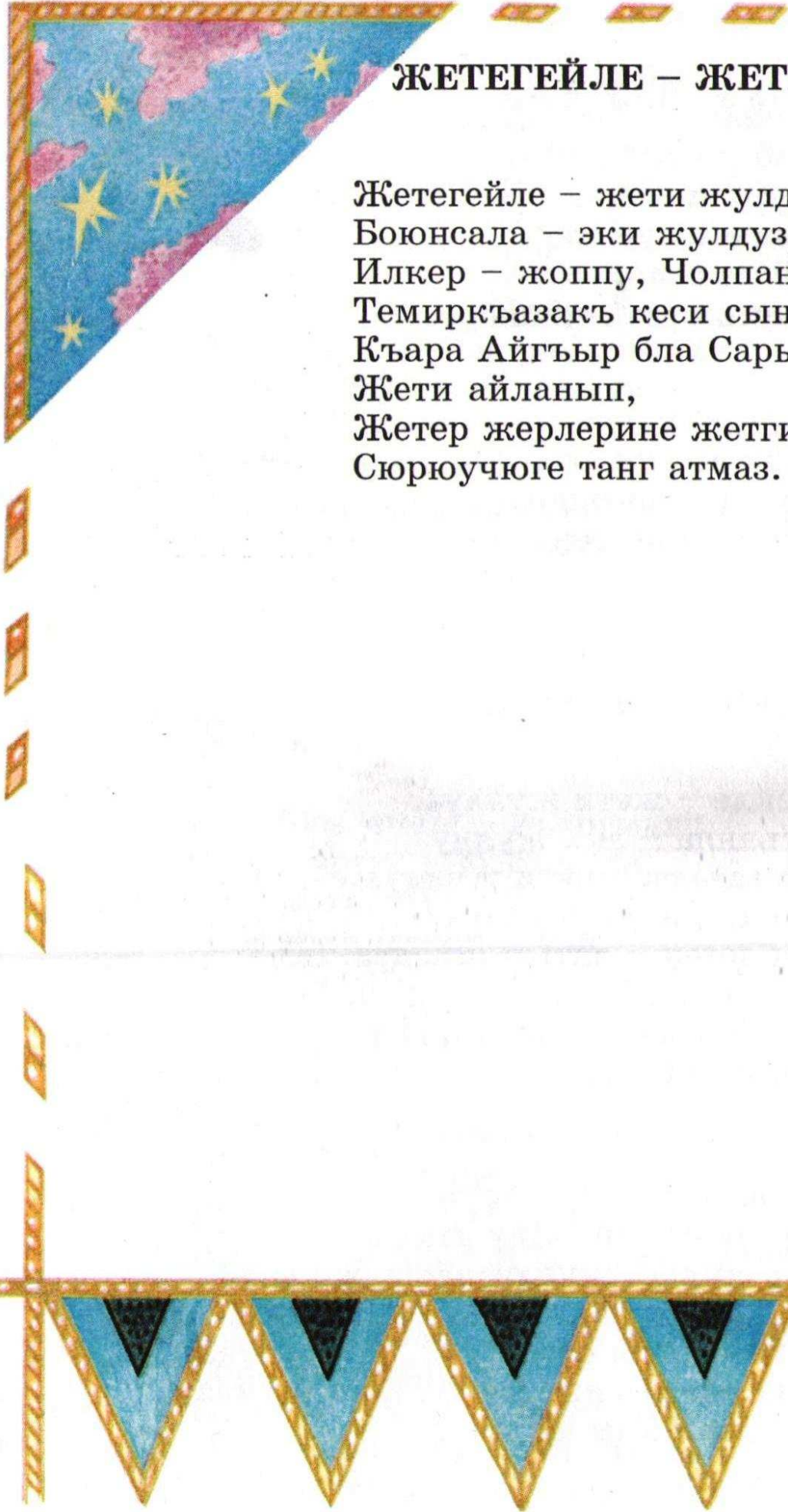
Чуу, чуу, чуу ала,
Эки чычхан суу ала,
Бири отха тюшгенди,
Бири суугъа кетгенди.

ЖУЛДУЗ ЖЫРЧЫКЪ

Жетегейле – жети жулдуз,
Сарайгъанла – эки жулдуз,
Темиркъазакъ – кеси жулдуз,
Боюнсала – алты жулдуз,
Чолпан деген – алтын жулдуз.
Илкер жокку, Чолпан сынгар,
Къара Айгъыр, Сары Айгъыр,
Жети кере ким айтыр?

Илкер батмай, жер къатмаз,
Чолпан чыкъмай, танг атмаз.
Чолпан жулдуз жулдузланы башыды,
Темиркъазакъ кёкню тепмез ташыды.
Жетегейле жети айланмай, танг атмаз,
Адам жетер жерине жетмей, къайтмаз,
Жетиге дери ким айтмаз?

ЖЕТЕГЕЙЛЕ – ЖЕТИ ЖУЛДУЗ

Жетегейле – жети жулдуз,
Боюнсала – эки жулдуз.
Илкер – жоппу, Чолпан – эрке,
Темиркъазакъ кеси сынгар,
Къара Айгъыр бла Сары Айгъыр,
Жети айланып,
Жетер жерлерине жетгинчи,
Сюрюучюге танг атмаз.

Ж О М А К Ъ Л А

ЧЫПЧЫКЪ БЛА КЪЫЗГЪАНЧ ХАН

Эртте-эртте заманда, адамла бла жаныуарла бир бирлери бла сөлеше, бир бирлерин ангылай билген заманда Жутхан деп бир къызгъанч хан жашагъанды.

Бир жолда ма ол къызгъанч хан къаласыны арбаында олтуруп, адамлары да төгерегин сакълап тургъанай, бир чыпчыкъ сюрюу, келип, арбазгъа къоннганды. Чыпчыкъла, ханны туурасында ары-бери жёбелеп, аны-муну чёплей тебирегендиле. Бир чыпчыгъ' а, кюл ёбечикни чучхуй кетип, бир алтын апасы тапханды. Сора къууаннганды:

– Къалай иги болду:

Кюл къаздым да, ахча тапдым,
Кюл къаздым да, апасы тапдым!
Апасы – меники, кюл – сеники!

Хан, аны эшитгенлей, ахчагъа эси кетип, ачыуанып, чыпчыкъгъа:

– О-хо, аз суймезенг! Нек болады ахча сеники?! Леникиди! Арбаз меники эсе – апасы да меникиди! Ат, бусагъат бери ат!– деп, чыпчыкъгъа таш силденди. «Дуу» деп учуп, чыпчыкъ сюрюу къачханды. Ахчалы чыпчыгъ' а, апасысын кюлге тюшюрюп, учуп, ийимле жайыучу къурукъгъа къоннганды. Сора:

– Артыкъда иги! Артыкъда иги!
Апасы – сени, къурукъ – мени!
Мен – бийикде, сен – жерде!–

еп жырлагъанды.

– О-хо, аз суймезенг! Нек болады къурукъ сеники?! Арбаз да меники, къурукъ да меники!– деп ачыуланнганды Жутхан хан.

– Апасы – сени, къурукъ – мени. Сен жерге къонаса, мен къурукъгъа къонама.

– Болмайды да бу! Бусагъатдан, ау атып, тутугъуз муну!– деп буюргъанды хан адамларына. Олсагъатдан чыпчыкъгъа ау атып тутхандыла да, ханнга бергендиле. Хан чыпчыкъны боюнун юзгенди. Алайын а чыпчыкъ:

– Артыкъда аламат, иги:

Аман къаным кетди,

Аман къаным – сени,

Жангы къаным – мени!–

деп жырлагъанды.

– Юйютмесек, бу боллукъ туююл кёреме!– деп, хан от этерге буюргъанды. Адамлары, чабышып, от жакъгъандыла. Хан чыпчыкъны отха атханда:

– Жангырдым, артыкъ да иги:

Эски туююм кетди,

Эски туююм – сени,

Жангы туююм – мени!–

деп, ол биягъы жырын жырлагъанды.

– Энди уа сен жангы туюк чыгъардан озаса. Мен сени орунунгу тапдырайым!– деп, хан бютюнда ачыуланнганды. Отдан алып, чыпчыкъны «лыкъ» деп, жутуп жибергенди.

– Артыкъда иги:

Жангы орунум болду.

Эски орунум – сени,

Жангы орунум – мени!–

деп, биягъы чыпчыкъ биягъынлай жырларгъа къалгъанды.

Хан бу ишге тёзалмагъанды да, адамларына:

– Энди сиз, кылычла алып, юсюме ёре сюелип тургуз, сакъ болугуз: мен «хыкъ» деп кёрейим, чыпчыкъ учуп чыгъар, ол былай чыкъгъанлай, сиз, сермеп, туурап кёюгуз!

Айтханыча, хан «хыкъ» дегенлейине, саппа-сау болуп, чыпчыкъ учуп чыкъгъанды. Хазыр болуп тургъан жашла кылычла бла гузаба сермегендиле. Ала, чыпчыкъны урабыз деп, ханны ургъандыла да жибергендиле. Чыпчыгъ’ а, кылычланы арасы бла учуп чыгъып:

– Чик-чирик, чик-чирик,
Артыкъда иги,
Апасы – сени,
Жашау – мени!–

деп жырлай, учуп кетгенди.

БОРСУКЪ БЛА БЁРЮ

Борсукъ телеуде отлай тургъанлай, бёрю кысыла келгенди да, бугъанды.

– Хы-хы, тутдум, энди ашайма!– дегенди.

– Хо, ашарса! Ашамай, не этериксе, алай а эм алгъа бир затчыкъ тилейим да, аны этип, алай ашарса,– дегенди борсукъ.

– Айт,– деп, бёрю ыразы болгъанды.

– Айтырым а олду: кёкге къара да, «у-уу» деп юч кере улу, сора ашарса.

– Ол а сёзмюдю, улуюм,– дегенди да, бёрю улугъанды.

– Угъай, мен алай демейме. Хамхотунгу кёкге тутуп, кёзлеринги къаты жумуп, сора, ол сейир улуучунгча, «ууу-уу, ууу-уу» деп, ариу улу дей эдим.

Кёкге айланып, керпесленип, бёрю «ууу-уу» деп соза тургъанлай, борсукъ силкингенди да, ычхыннганды. Ол-сагъатлай тешикге киргенди да кетгенди.

Бёрю чыкъ деп кюрешгенди, борсукъ унамагъанды. Бёрю былай жырлагъанды:

– Ой борагъайым, борсугъум,
Жылкъылананы атасы уллу ажир келеди.
Уруп, белинден эки этерме,
Ал жаны татлы болады,
Ал жаны – мени,
Арт жаны – сени, чыкъ бери!

Борсукъ унамагъанды:

– Угъай, угъай, угъай!
Аман жанадыла кёзлеринг,
Аман чыгъадыла сёзлеринг,
Чыгъарыкъ туююлма!– дегенди.

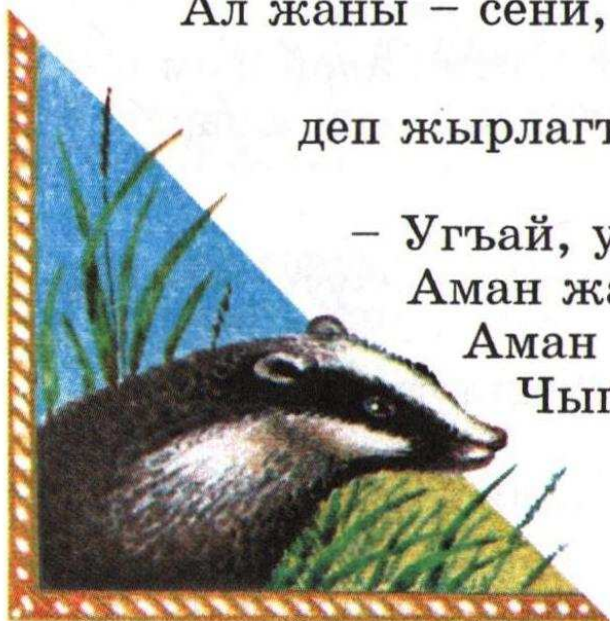
Бёрю дагъыда:

– Ой борагъайым, борсугъум,
Сюрююню атасы тогъаймюйюз къочхар келеди,
Уруп, белинден эки этерме,
Ал жаны татлы болады,
Ал жаны – сени, арт жаны – мени, чыкъ бери!–

деп жырлагъанды.

– Угъай, угъай, угъай!
Аман жанадыла кёзлеринг,
Аман чыгъадыла сёзлеринг.
Чыгъарыкъ туююлма!

Бёрю дагъыда жырлагъанды:

– Ой борагъайым, бор-
сугъум,
Эчки сюрюулени атасы
къылычмюйюз
Къарт теке келеди,
Уруп, белинден эки этерме,
Ал жаны татлы болады,
Ал жаны – сени, арт жаны – мени,
Чыкъ бери!–
Дегенди биягъы бёрю.

– Угъай, угъай, угъай!
Аман жанадыла кёзлеринг!
Аман чыгъадыла сёзлеринг,
Чыгъарыкъ туююлма!–

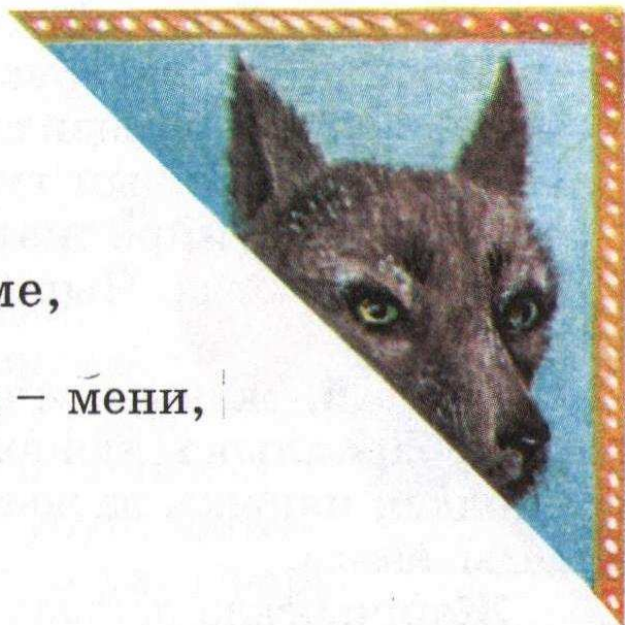
дегенди да, борсукъ бирден эки болургъа унамагъанды. Сора бёрю тешикни баш жанында бугъунганды да, солууун да алмай, къымсыз болгъанды.

Жырлагъаны тохтагъанында, борсукъ, кетди эсе бир къарайым деп, тешикден башын къаратханлай, бёрю сермеп буугъанды да, ашагъанды да къойгъанды.

ЧЫРПАЧЫКЪ

Хапарлагъа кёре, бурун заманлада бир жарлы жаш жашагъанды. Ол, кесича бир жарлы къызны алып, юй болуп жашагъанды. Алагъа оналты сабий туугъанды. Аланы бири да жашамагъанды, бирери бирер сылтау бла ёлюп къалгъандыла.

Талай заман ётгенден сора, алагъа дагъыда бир жашчыкъ туугъанды. Аны, асыры гитчечикден, бешикге салыргъа болмагъандыла. Атасыны чырпа бёркюне салып, анда талай заманны асырагъандыла. Ол себепден жашчыкъны атына Чырпачыкъ атап къойгъандыла. Жашчыкъны жашаууна асыры бек къоркыгъандан, кесин жангыз эшикге иймегендиле. Терекге ёрлеп, терекден

кетсе, бузда хайнух айландырама деп, буз тубюне кетсе, сабийле, таш атып, уруп, башын жарсала деп, эшикге кесин жангыз иймегендиле. Эшикге ийселе, анасы не ата-сы биргесине чыгып тургъандыла.

Бир кюн тийре жашчыкъла келгендиле, биз наныкъгъа барабыз, Чырпачыкъны да бизни къатыш ий деп.

— Угъай, жаным, угъай. Иерик туююлма. Ол сизни тенгли бараллыкъ туююлдю, челегин да элталлыкъ туююлдю, наныкъ да жыя биллик туююлдю,— деп чарлагъанды анасы.

Жашчыкъла дагъыда тилегендиле: «Челегин да биз элтирбиз, наныкъ да биз жыярбыз»,— деп.

Чырпачыкъны да кёзю къарагъанды жашчыкъла бла барыргъа. Сора анасы, амалсыз болуп, жашчыкъны, башлыгъыны чунгуруна азыкъчыгъын салып, сыртына къаты къысып, къолуна да челекни берип, ашыргъанды.

Жашчыкъла баргъан жерлеринде наныкъ тапмагъандыла. Дагъыда бир жерге баргъандыла, алайда да наныкъ тапмагъандыла. Азыкъчыкъларын да къабып, кетейик деп, ызларына айланып келе тургъанлай, бир кёп наныкъ болгъан жерге тубеп къалгъандыла. Челеклерин да наныкъдан толтуруп, ызларына айлангъандыла. Ала чегетден чыгаргъа, кеч болгъанды, кёз байланганды.

Сора жашчыкъла, къалай этейик деп, сагъышха киргендиле. Тёгереклерине къарай кетип, узакъда бир жылтырагъанчыкъны кёргендиле. Энди былайда къалсакъ, бизни ач бёрюле чачарыкъдыла, не болса да, ол жылтырагъанчыкъгъа башыбызны атайыкъ деп, жолгъа чыкъгъандыла. Баргъандыла чегетле бла, къаяла бла, суула бла. Кёп къыйналгъандыла. Къыйналсала да, ол жарыкъгъа келгендиле. Алай келгенлей, беш башлы бир эмегенни юсюне къарап къалгъандыла.

— Келигиз, келигиз, жанчыкъларым!— деп, дорбунну бир жанында бир салам тешелгенни кёргюзтүп, жашчыкълагъа ариу айтханды. Уллу ёшюнюн къыздыра, беш башы да жашчыкълагъа къарагъандыла.

– Къайдан келесиз, жанчыкъларым, былай кечге да нек къалгъансыз, мени тапмасагъыз, жунчурукъ эдигиз!– дегенди эмеген.

– Эрттен бла элибизден чыгъып, наныкъгъа баргъан эдик да, наныкъ тапмай, кёп айландыкъ, кетейик деп, ызыбызгъа айланганлай, бир кёп наныкъгъа тюбеп, челеклерибизни толтуруп, чегетден чыкъдыкъ. Чыкъгъанлыкъгъа уа, къарангы болуп къалды да, сени жарыкъчыгъынгы кёрюп, ызынгы алып келгенбиз.

– Ой балачыкъларым, ой жанчыкъларым, наныкъларыгъыз къайдадыла да сора?– дегенди эмеген.

– Наныкъларыбыз а сени эшик аллынгдадыла,– дегендиле сабийле. Алай дегенлей:

– Наныкъларыгъызны бери келтиригиз!– дегенди эмеген.

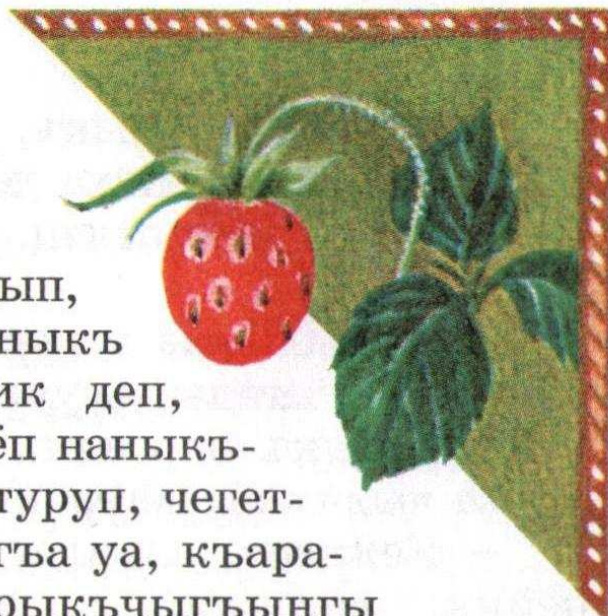
Жашчыкъла наныкъланы келтирирге эшикге чыкъгъандыла. Сора Чырпачыкъ айтханды:

– Беш челек наныкъны элтейик да, эмегенни беш башына кийдирейик. Ол наныкъланы ашап бошагъынчы, биз къачарбыз!

Айтханыча, беш челек наныкъны, келтирип, эмегенни беш башына кийдиргендиле. Эмеген, наныкълагъа жутланып, башларын челекlege атханды. Олсагъатлай жашчыкъла да къачхандыла.

Бир заманда, танг аласында, жашчыкъла эллерине жууукълашхандыла. Эмеген да беш башында беш челек бла жашчыкъланы ызларындан сургенди. Эллерине жууукъ келгени себепли, эмеген андан ары барыргъа базынмагъанды. Эмегенни беш башында беш челек, даурбасны къакъгъанча, дынгырдай, ызына къайтханды. Жашчыкъла юйлерине сау-эсен келгендиле.

Аны эшитгенибизча, иги таууш эшитайик, аны кёрмегенибизча, ауруу, талау кёрмей къалайыкъ.

ТЕКЕЧИК

Текечик, таначыкъ, къочхарчыкъ шуёхла болгъандыла. Жаздан къышха дери тауда, ариу чатлада къыш сууукълагъа дери отлап, семирп келген адетлери болгъанды.

Бир жыл жаз ючюсю да таугъа чыкъгъандыла. Къыш болгъанды, сууукъла тюшгендиле.

Таначыкъ бир кюн, къар чатладан ургъан сууукъ аязгъа чыдамай, нёгерчиклерине:

– Келигиз, аланла, сууукъ болабыз, ёзеннге тюшейик, – дегенди.

Жалынып, жалбарып кюрешгенди, нёгерлери бир да, эки да кетерге унамагъандыла. Таначыкъ, таукеллик этип, кеси жангыз, шуёхларындан айырылып, ёзеннге тюшюп тебирегенди. Кёмюкленип келген акъ суучукъну кёпюрюнден ётюп баргъанлай, кёпюр тюрюнден:

– Жолунг болсун, таначыкъ! – деп, чартлап, аллына бир кёк бёрю чыкъгъанды. Бёрюню кёргенлей:

– Ма болур болду, – деп, таначыкъны тёппе тюклери ёрге туруп, санлары къалтырагъандыла, тили артына кетгенди. Алай болса да, эс жыйып:

– Сау бол, бёрю, – деп, саламын алгъанды.

– Эрингенми этесе мени саламымы алыргъа, алай бюсюреусюз этип, кеч жууап нек бересе? – деп, бёрю тюртюп-тюртюп сёлешгенди.

Таначыкъ жууапсыз болуп, жүреги къаты уруп, сарыжилик санчыкъларына тер ургъанды. Эм артында, таукел болуп:

– Сенден асыры къоркъгъандан этдим алай ансы, сени учуз кёрюп этмегенме, – дегенди.

Бёрю, ауузун бир къарыш ачып, силегейлери агъа, эки кёзю да мияла кибик жана, таначыкъгъа жууукъ келгенди. Асыры къоркъгъандан, таначыкъны кёзлери алас-булас этип, бутлары къыйылгъандыла. Сора бёрю:

– Ары айлан да, бери айланчы, – дегенди.

Таначыкъны бёрю айтхандан чыгъаргъа не мадары болсун.

Ары айланганлай,
бөрү, жетип, азыулары бла
таначыкъны быгъынындан
тартханды да, чегилерин къотар-
гъанды да къойгъанды. Бөрү та-
начыкъны этин балдан татлы кё-
рюп къапханды. Бир кесек замандан
сора къочхарчыкъ, сууукъдан санчыкъ-
лары, ичи къалтырап:

– Кел, текечик, кетейик, сууукъ бола-
быз, кесибиз да, къар жаууп, ёзеннге тюшал-
май, тау башлада бузлап къалабыз, – дейди.

– Мен сууукъ болмайма, ёзеннге энерге алыкъын
эрттеди, – дегенди текечик.

– Шуёхум, тебире, бир бирибизден айырыл-
майыкъ, къыйыныбыз, зауугъубуз да бирге болур,
нёгер ахшыды, – деп, къочхарчыкъ тилеп кюрешген-
ди. Текечик:

– Мен бусагъатда бараллыкъ туююлме, не суй-
сенг да эт, – деп, тебирерге не аз да унамагъанды.

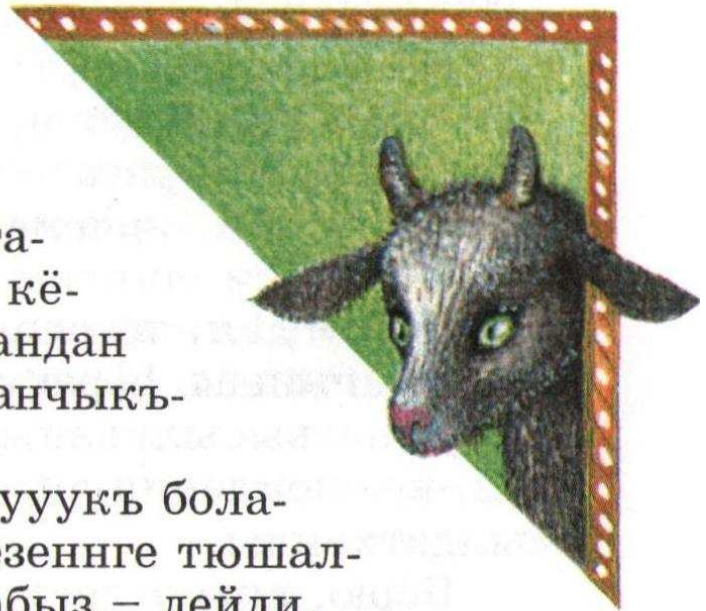
Сора къочхарчыкъ, айырылып, кеси жолгъа чыкъ-
гъанды. Келе-келе, таначыкъ ётюп тебиреген кёпюр-
чюкге жетгенди. Кёпюрчюкню арасына туюгел да жет-
гинчи, биягъы бөрү, чартлап, аллына чыкъгъанды.

– Жолунг болсун, къочхарчыкъ, къайры бараса,
къайдан келесе? – дегенди.

Асыры къоркыгъандан, къочхарчыкъны санчыкъ-
лары жызылдап, жүреги къалтырап, бөрюню саламын
алалмай, сёзю тамагъына тыгъылып, жууап эталма-
гъанды. Бөрү, тилин салындырып, къуйругъун бул-
гъай, къочхарчыкъны къатына жууукъ келип:

– Ары айлан да, бери айланчы, жигит эсенг, – де-
генди. Къочхарчыкъ, бөрү айтханча этеме деп, ары
айланганлай, бөрү быгъынларын кесгенди да къой-
гъанды. Таначыкъны ашагъаныча, аны да татлы кёрюп
къапханды.

Къыш жууукълашханды, текечик, шуёхлары-
на да тансыкъ болуп, ёзеннге туюшуп тебирегенди. Келе
келип, текечик да ол биягъы кёпюрчюкге жетгенди. Бы-

лай кирип тебирегенлей окъуна, кёпюр тубюнден биягъы бёрю аллына чартлап чыкыгъанды.

– Жолунг болсун, текечик, къайдан келесе, къайры игиликге бараса?– дегенди.

– Сау бол, келеме былай таудан,– дегенди. «Ай анасыны, эки эшигим жабылыргъамы башлады, не мадар?»– деп, текечик, къоркъса да, къалгъанлача, э ташламагъанды. Бёрю, ауузун да бир къарыш ачып, иги жууукъ кысылгъанында, текечик, къоркъмай-юркмей, кёзчюклерин анга жандырып, жигейчигин кымылдатханды.

Бёрю, аны эслеп:

– Ол артындагъы нек кымылдайды?– деп соргъанды.

– Ичимде эгерлерим бёрюню ашамай кетме дегендиле да, жигейим, угъай деп, унамай кымылдайды,– дегенди.

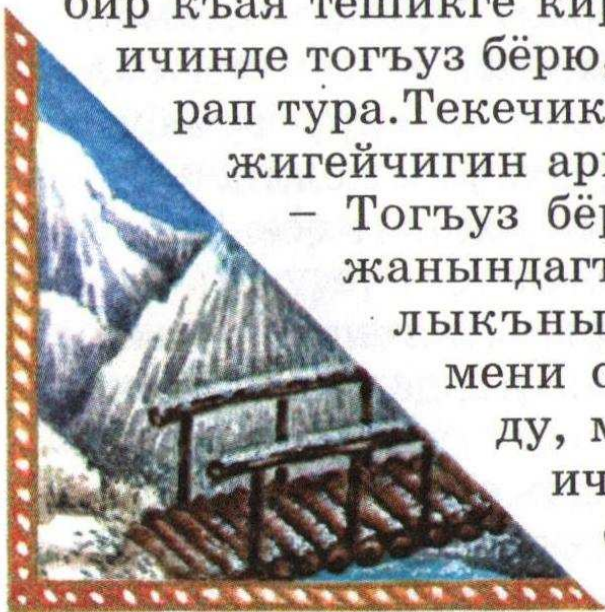
Эгерни хапарын эшитгенлей, бёрюге къара къайгъы киргенди.

– Бу башында жютюлеринг а не затларынгдыла?– деп, мюйюзлерин кёргюзтгенди.

– Ала уа сени кибиклени ичлерин жайыучу кылычларымдыла,– деп жууап этгенди.

Бёрю, кертда деп, текени да унутуп, башын алып къачханды. Текечик ызындан сургенди. Бёрю да – къач, ол да – сюр, чабып барып, бир къаялагъа киргендиле. Бёрю, мукъут болуп, ол барыудан тохтамай, бир къая тешикге киргенди. Текечик келип къараса, ичинде тогъуз бёрю, тишлерин чакъдыра, бери къарап тура. Текечик, башчыгъын да ёрге тутуп, жигейчигин ары-бери силкип:

– Тогъуз бёрю – текеге бир тонлукъ, таш жанындагъы – жагъалыкъ, беригиз жагъалыкъны. Турмагъыз, беригиз хайда, мени сизни сакълар къарыуум жокъду, мен айтханны бермесегиз, сизни ичигизде къурманлыкъны кесим сайларгъа да болурма, нек тынгылайсыз?– деп, кыжырыкъ-

лап, текечик бөрюлени от жагъаларына олтургъанды.
Бөрюле:

– Бу палах зат болур, хата салады, къайдан чыкъды?– деп, башлары къайгъылы болгъандыла. Тюрлю-тюрлю сылтаула бла от жагъадан бир-бир, экеу-экеу жанлагъандыла.

Семиз текечик, бөрюледен къутулгъанына къуана, кесини батырлыгъына махтана, юйюне кетгенди.

